

առանց պատարագի, վեղարաւոր միայն
թատրոններու և դահլիճներու զեկավարի
զերին մէջ:

Լաւատես, զուարճասէր, ճաշի ստեղծ
վարունգի զուգարմի միշտ ճակատին կպած:
Էջմիածնէ հալածուած՝ զի իր քառաձայն
պատարագէն « Լուսինայի թեման հոտ
էր փչում »...: Սիրտ զգայուն և եղնիկի
պէս խրտչող: Արուեստին մէջ խստապա-
հանջ՝ միշտ կատարեալը սիրող, բայց
« Սասմայ ծուր » իր օրերուն անկատար
մնաց: Ոչ հետեւող, այլ միշտ ստեղծող
նուագի անձառելի քնքշութեանց: Հայ
երգի դաշնակի հայկական ոճով, ձեւով
և տաղաչափութեամբ: Եղաւ երգի օրէն-
քին ոչ ստրուկ, այլ ստեղծող:

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ ՍԱՆԹԱՇԵԱՆՑ

Անունով ծանօթ, արդ ծանօթացած Ա.
Սարուխանի գրչով: Վաճառականը և բա-
րեգործը քանդակուած է նոյն առեւտրա-
կան մարդուն մետալին երկու երեսներուն
վրայ:

Նախահանքի աշխարհակալներէն ոչ
աննշան մէկը: Հիմնադիր հայ առեւտրա-
կան ընկերութեան, իր կովկասի մայր
գործարանին շուրջը կը դառնային Ռու-
սաստանի, Լեհաստանի, Թիւրքիոյ, Ռու-
մանիոյ, Անգլիոյ, Ֆրանսայի, Եգիպտոսի,
Պարսկական ծոցի, Հնդկաստանի արդիւ-
նաբեր նաւթահանքերու արքաներէն:
Կեդրոնին և այս ճիւղաւորումներուն մէջ
հազար հազար հայ բանուորները հաց կը
գտնէին, և հազարաւոր աղքատ պաշտօ-
նեաներ իրմով հարստացեր էին: Ահա հայ
վաճառական մը որ գիտցեր է հարստա-
նալ և հարստացնել: Ինքնութեան ան-
զուգական տիպար. դրամատիրական միջ-
ագգային շրջանակին մէջ Փարիզ, Լոնտոն
և Պետերբուրգ այդ հայը կը կոչուէր
Քարիշի արքայ: Ան մրցակից էր Նոպէլ,
Ռոջիլդ առեւտրական կրեստներուն հետ:
Նոպէլ միջագային տաղանդներու մրցա-
նակարարը եղաւ, իսկ Մանթաշեան միայն

հայ մտաւորականներուն, հայ համալսա-
րանականներուն, հայ կրթական հաստա-
տութեանց մեկենասի իր ձեռքը կարկա-
ռեց: Սարուխան անոր առջեւ չկրցաւ
Պէշիկթաշեանի « Եղբայր եմք մեք »-ը
երգել:

Մանթաշեան յաջողութեանց մէջ կ'աշ-
խարհակալէր. նախանձորդները կ'ըսէին.
« Այս մարդը բարի աստղի տակ է ծնուել »:
Այդ բարի աստղը իր խելքն էր:

— 00 —

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեր հոգեւորականները Նարեկացիով կը
սկսին, և Նարեկացիով կը վերջանայ. Ո՛վ Նարեկացի
կրցաւ ընդօրինակել, կամ անոր հետեւելով խոնկ ու
մոմ բառերով հիւսեց ի խորոց սրտի անձառելի խոս-
քեր:

Ընդհանրապէս կրնանք ըսել որ մեր քերականու-
թիւնը Բագրատունի, Այսորեան երկու մեծանուն եկե-
ղեցականներով սկսաւ և անոնցմով չվերջացաւ:

Տանդէն վերջը խալիք ունեցաւ ուրիշ մեծ
վարդաններ, սակայն Տրդունի հանդէսներուն մէջ
գրագէտ Ճօյս համարձակօրէն կ'ըսէ թէ « Խալիքի
գրականութիւնը Տանդէով կը սկսի և Տանդէով կը
վերջանայ: Այս քիչ բան չէ. Տանդէի մէջն է վերա-
ծնողի ամբողջ հոգին: Տանդէն կը պաշտօնէ գրեթէ
Աստուածաշունչ գրքին հաւատարմ. Մնացածներն են
աւագ ու խիճ »:

Քանիներ կան և մեր մէջ որ համոզուած կը հա-
ւատան թէ գրականութիւնը իրենցմով կը սկսի և
իրենցմով կը վերջանայ. բանասիրութիւնը իրենցմով
կը սկսի և իրենցմով կը վերջանայ: Անոնք են Ա. և Բ...

* * *

Դասանք չին դամին վրայ դարձեալ դարեկու: Նոր
մտաւորականները գրական ասպարէզին մէջ կ'ուզեն
հինը տաղալի և չտանձնափակուիլ գրական ու քե-
րականական օրէնքներուն մէջ: Ազգային պատմութեանը
կը հանեն, և միջազգային պարագայը կը հաղորդեն: Նո-
չեմ գիտեր թէ մեր նորերէն որո՞նք բախտը պիտի ծի-
ծաղի գրականութեան աշխարհակալը ըլլալու:

Անուրանալի է նորերուն կորովը, տարօրինակ նը-
կարագիւրին, անոնց դադարները, Բայց դո՛ւք զե-
տեցէք, քննեցէք, անոնք ունին հմտութիւն, գիտու-
թիւն, անվիճելի վարդաններ ըլլալու պատրաստութիւն:

Այնքան վարդաւորին ետեւէն չեմ խօսիր. հի-
նարուն մէջն ալ հմտացածներ կան որ անվիճելի վար-
դաններ համարուին...

* * *

Եթէ պահ մը մեր մտաւորականները լրագրական
ասպարէզէն քաշուին, հեղինակներ ըլլալու պատրաս-
տուին, անշուշտ քիչ մը կը փոխուի ներկայ գրական
անկումը. ներկայիս նոյնիսկ եւրոպացի կ'ողբայ իր
գրական անանկութիւնը, որուն միակ պատճառը լրա-
գրութիւնը կը համարի. և չի վարանիր ըսելու որ
լրագրութիւնը գրականութեան աւելի վնասակար եղաւ
քան օգտակար:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ՎԵՆԵՏԿՈՅ ՔԱՐԱՇԷՆ ՆՈՐ ԿԱՄՈՒՐՋԸ

Ներկայ տարւոյն, Խալիքի հանրային
շինութեանց գլխաւոր կառուցումներու
շարքին ամենակարեւոր գործերէն մին,
Վենետիկը իր հողամասին միացնող քա-
րաշէն նոր կամուրջն է:

Նախորդ դարու առաջին քառորդէն իսկ
զգացուած էր կամուրջի մը պէտքը, բայց
քաղաքական դէպքերը միշտ արգելք էին
ելած անոր կառուցման. Աւստրիական
տիրապետութեան օրով, 11 Յունուար
1846, վենետիկեան ծովաւճակին վրայ
նետուած երկաթուղային կամուրջն աւելի
եւս շեշտած էր անոր պահանջը:

Վենետիկի անցեալի փառքը և իր գեղ-
արուեստական և պատմական հմայքը, կը
կարծուէր որ այս շինութեամբ պիտի կոր-
նընցընէր իր բացառիկ նշանակութիւնը.
որով 1875էն ի վեր ներկայացուած բոլոր
ուսումնասիրութիւնները մնացած էին ան-
իրականալի: Կամուրջի հակառակորդները,
մեծամասնութեամբ գեղարուեստագէտներ,
խալալի թէ օտար՝ կ'ուզէին որ Աղբիւ-
կանի թագուհին մնար իր աւանդական
հմայքին մէջ և բաժնուած հողամասէն,
շարունակէր լռիկ ու հանդարտ իր մեկու-
սացած խաղաղ կեանքը:

Բայց, երբ պատերազմը վերջացած էր,
երբ աշխարհի տնտեսական և ընկերային
կազմը հիմնովին յեղաշրջում մ'ունեցաւ,
Վենետիկ չէր կրնար զերծ մնալ այդ
տիրող տագնապէն, նամանաւանդ ան-
աւելի խիստ կերպով կը զգար, քանի որ
միայն իր ներքին ճարտարարուեստով ան-
կարող էր ապրիլ: Պատերազմի ընթացքին
կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ Վենե-
տիկի ճիշտ զիմացը տարածուող Մարկե-
բայի հողամասին վրայ բարձրացած էր
ճարտարարուեստի հսկայ կայան մը, որով
աւելի եւս կարեւոր կը դառնար կամուրջ-

ուղիի մը գոյութիւնը, որպէս զի ինքնա-
շարժները կարենային մինչեւ Վենետիկի

Լուս. Ճիւղաւոր

ՔՈՄՄՄՍՏԷՐՈՐ ՏՈՒԹ. ՄԱՐԿՈՅ ԱՂՈՒՆՐԱ
Քաղաքապետ Վենետիկ

դռներն հասնիլ և կապել իր նաւահան-
գիստն այդ ճարտարարուեստի նոր քա-
ղաքին հետ:

1919ին կամուրջի հարցը կրկին դըր-
ուեցաւ քաղաքապետարանական որոշմանց
օրակարգին մէջ, բայց քաղաքական
վիճակը և գեղարուեստաւէրներու անզի-
ջանելի ընթացքը կրկին թուաւ մը բար-
ձրացուցին այս կնճառոտ հարցի լուծման
առջեւ:

Միայն 1930 ին խառնակաճան ներկայ վարչութեան և Մուսուլինի կամքով որոշուեցաւ իսկոյն ձեռնարկել շինութեանց :

Արդի քաղաքապետ Քոմմունիստ Տոքթ. Ալուերայի անվհատ և հաստատակամ գործունէութեամբ ձեռք առնուեցաւ սկզբնական աշխատութեանց : 1931 ի

ամսոյն կառուցման աշխատանքներն սկըսած էին :

Վենետիկոյ այս տարուան հանրային շինութիւնները կը բաղկանան հինգ զանազան աշխատանքներէ :

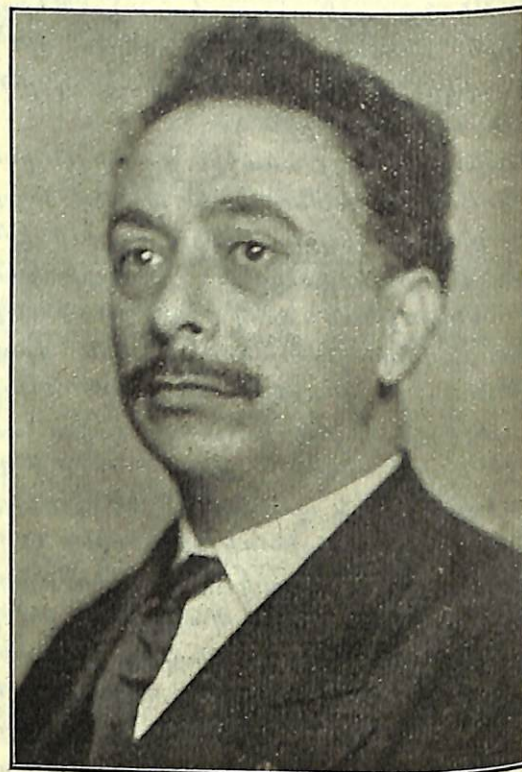
Ա) Լոմարտիոյ և Վենետիկոյ գաւառներու գլխաւոր քաղաքները միացնող ինք-

ՄԵՐ ԱՍՊԵՏ ՃԱՐՏԱՐԱՐՔԷՆ ՆԻՃՆԻՈՅ ՄԻՈՇԾԻ Հեղինակ ճարտարապետական և թերմիք կարիւր գործերու, կոշտած պամուրջներու «Մոգը»

Փետրուարին արդէն շինութիւնները վիճակուած էին խառնոյ լաւագոյն գործառու ընկերութեանց (entreprise) :

Իբր աշխատանքներու ընդհանուր կառավարիչ հրաւիրուեցաւ խառնոյ ամենաբաշխ իւրաքանչիւր ճարտարագէտ Միոճի Եւանիոյ՝ որ օգնութեամբ, իբր աշխատանքներու տեսուչ (directeur des travaux), քաղաքապետարանի թերմիքական ճիւղի պետ՝ ճարտարագէտ Մաոիոյ Պալտինի, ըրչ ժամանակի մը մէջ գիտցաւ գործերու և կազմակերպութեանց այնպիսի ուղղութիւն մը տալ որ արդէն Մայիս

ՃԱՐՏԱՐԱՐՔԷՆ ՄԱՐԻՈՅ ՊԱՆՏԻՆ քաղաքապետարանի թերմիք ճիւղի պետ Տեսուչ համարային աշխատութեանց

նաշարժներու ճանապարհային ցանցի միացումը Վենետիկոյ նաւահանգստին հետ, չորս հազարամեղր երկար և քսաներեք մեղր լայն ճանապարհով մը :

Բ) Կամուրջի շինութիւնները :

Գ) Կայարանի երկաթուղային գծերու վրայէն անցնող երեք մեծ կամարներէ բաղկացած կամուրջ մը :

Դ) Ինքնաշարժներն ընդունելու կայանն և հրապարակը :

Ե) Փոքր ջրանցքի (Rio Nuovo) ընդլայնումը և բացումը երթեւեկման :

Այս շինութեանց ամենակարեւորն իր

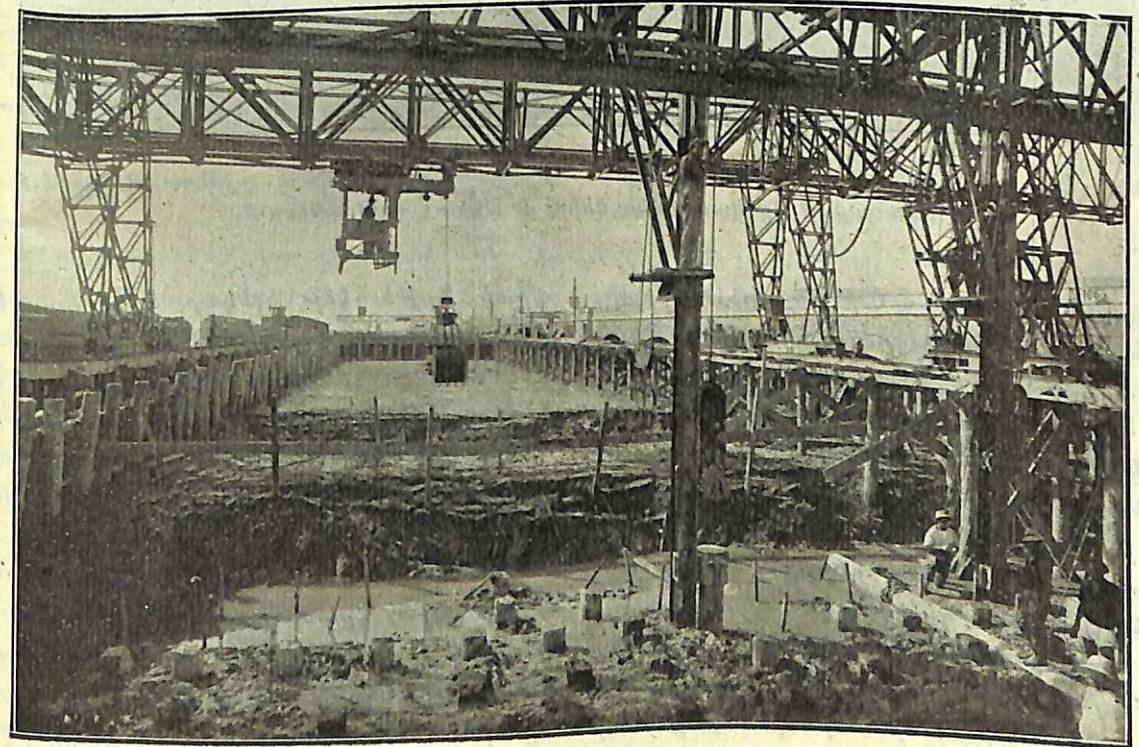
Լուս. Ճիւղման

Վենետիկոյ իր հողամասին միացնող կամուրջին և մոր ջրանցքին ու ինքնաշարժներու կայանին ընդհանուր յատակագիծը

մեծղիւթեամբ, անշուշտ Վենետիկոյ Միւթրէ քաղաքին (որ այժմ Վենետիկոյ մաս կը կազմէ) միացնող կամուրջն է :

Կամուրջի լայնութիւնը քսան մեղր, կազմուած է 227 կամարներէ, և երկար է մօտ չորս հազար մեղր : Ունի 185 փոքր կամարակալներ (pile) մէկ մեղր յիսուն լայնքով և երեսունմեկ մեծ կա-

մարջակալներ 8,65 և 13,75 մեղր լայնքով, որոնց վրայ կ'իյնայ կամուրջի ամբողջ ծանրութիւնը : Կամարակալները կը յենուն ցիցերու վրայ (ինչպէս Վենետիկոյ բոլոր շէնքերը և պալատները շինուած են լճակին մէջ զարնուած ցիցերու վրայ) ապա թէ ոչ՝ հողի անկայունութիւնը անկարելի պիտի դարձնէր ու և

Լուս. Ճիւղման

Ցիցերու (11 մեղր երկարութեամբ) զարնուիլը տղմուտ հողին մէջ

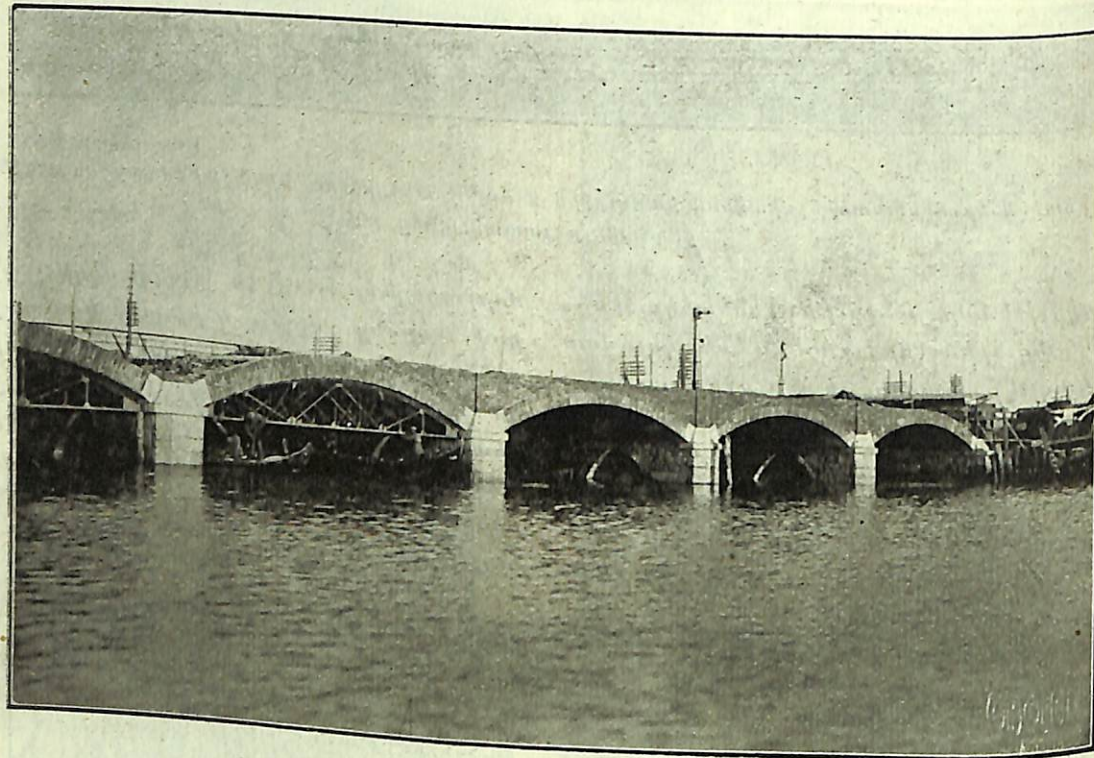

է հաստատ շինութիւն: Ամէն մէկ կամը-
ջակալ ունի եօթանասունէն 181 երկա-
թացանց պերոնէ ցից, երկար՝ ութէն
տասնեւմէկ մեղր, և որոնց ամէն մէկի
տարողութիւնն է 23 հազար հազարակրամ
ծանրութիւն:

Ամբողջ կամուրջին համար գործածուած
է 25 հազար ցից, մօտաւորապէս 270

գաղափար մը տալու համար յիշենք որ
կատարուած են 20 հազար խորանարդ
մեղր պեղումներ, գործածուած է 65 հազար
խորանարդ մեղր պերոն (béton), 10
հազար խորանարդ մեղր իսթրիական
ճերմակ որձաքար (կրանիթ) և 13 միլիոն
աղիւս:

կամուրջին վրայ ինքնաշարժներէն զատ

Տեսարան մը կամրջակալներու և աղիւսէ կամարներու

Լուս. ձիաբումիւն

հազար մեղր երկարութիւն մը (վենետի-
կէն Միլան տարածուող հեռաւորութեան
չափ):

Կամարներու բացուածքը մօտ տասնեւ-
մէկ մեղր է, կէս մեղր հաստութեամբ,
շինուած են լաւագոյն աղիւսէ: Կամրջա-
կալները իսթրիական ճերմակ որձաքարէ
(կրանիթ) են. մինչ ներքին կազմը պե-
րոնէ է: Որպէս զի կամրջակալները լճակի
ջուրերու հոսանքին արգելք չըլլան, անոնց
երկայնքին բացուած են զուգորդական
(parabolique) կամարներ՝ երեք մեղր
բացուածքով:

Աշխատութեանց հսկողութեան մասին

պիտի երթեւեկեն ելեկտրական կառքեր
(filovia), որոնք օրուան մէջ պիտի կա-
րենան փոխադրել մօտ երկու հազար անձ,
իսկ տօնական օրերուն՝ կրկնապատիկը:

Լճակին կողմը պիտի ըլլայ 3 մեղր
լայնքով մայթ մը՝ հետիոտն երթեւեկող-
ներուն համար:

Ինքնաշարժներու վերջին հանգրժանը
պիտի ըլլայ հրապարակ մը, ուր կը կա-
ռուցուի 10 հազար մեղր մակերեսով չորս
յարկանի ընդարձակ կառատուն մը, որ
պիտի կարենայ ընդունիլ մօտ 1500 ինք-
նաշարժ: Ճիշտ այս հրապարակէն ծայր
կ'առնէ Նոր (փոքր) ջրանցքը (Rio nuovo)

որ Ս. Մարկոսի հրապարակին և երկաթ-
ուղային կայարանին միջեւ շոգեմակոյկ-
ներով երթեւեկին պիտի ծառայէ, և
այժմեան տարածութիւնը կը վերածէ իր
մէկ երրորդին: Սոյն ջրանցքին վրայ շին-
ուեցան և բարեփոխուեցան մօտ եօթը
կամուրջներ, 14էն 18 մեղր բացուածքով:
Գլխաւոր աշխատանքներէն մին ալ՝ մեծ
ջրանցքին (canale grande) վրայ, ճիշտ
երկաթուղային կայարանին դիմաց շինուող
Քարաշէն կամուրջն է՝ եօթը մեղր լայնքով
և քառասուն մեղր բացուածքով: Սոյն
կամուրջը որ այժմեան երկաթէ կամուրջին
տեղը պիտի բռնէ, ամբողջապէս մարմա-
րիոն քարով պիտի ըլլայ:

Վերոյիշեալ բոլոր աշխատութիւններուն
ծրագրիչ կազմակերպիչն է ճարտարագէտ
Միոծի, որ իր նորագոյն ճարտարա-
ուեստական կիրարկումներով մեծապէս
բարեփոխեց կամուրջներու կազմութիւնը,
տալով անոնց տոկունութենէ զատ արտա-
քին թեթեւ և նուրբ գիծ մը:

Իտալական կառավարութիւնը նկատի
ունենալով այս հանրային շինութեանց
հսկայ կարեւորութիւնը, տրամադրած էր
75 միլիոն իտալական լիր, որոնցմէ 40
միլիոնը զուտ կամուրջի շինութեան գոր-
ծածուած է:

Ընդհանուր աշխատանքներու ծախսերը
կը հասնին մօտ հարիւր միլիոն իտալական
լիրի:

Աշխատանքները որ անդադար առաջ
տարուեցան գիշեր ու ցորեկ, քաղաքապե-
տարանի օգնական ճարտարագէտներու
անմիջական հսկողութեան տակ, կը զբաղ-
ւորէին օրական երկու հազար գործաւոր,
զանազան շինութեանց կայաններու մէջ,

մեծապէս նուազեցնելով անգործ աշխա-
տաւորներու թիւը:

Հարկ է հոս աւելցնենք թէ վեց ամի-
սէն նաւակատիքն է որ պիտի կատարուի
նորաշէն կամուրջին. ու ան պիտի կանգնի
որպէս կոթող Փաշիստ կառավարութեան
մեծագործութեան:

Ու կ'արժէ քիչ մ'աւելի բարձրէն դի-
տել՝ տեսնելու համար վենետիկը իր նոր
դիմագծով՝ զոր ստացաւ տասնամեայ շի-
նարարական ձեռնարկներով:

Բայց ատոր համար յարմար չէ Ս.
Մարկոսի աշտարակը, ինչպէս կը գրէ
Ծործի (Corriere della Sera մէջ).
անկից՝ մօայլ է հորիզոնը: Հարկ է երթալ
Մեսթրէ որ գլխուն է վենետիկեան կամուր-
ջին՝ ցամաքին վրայ: Հոն ուղեկամարին
բարձրէն՝ որուն տակէն կ'անցնի խուրճը
թրիեսթի, Ուտինէի, Թրենթոյի և Միլանի
երկաթուղային ճիւղաւորումներուն և կա-
մրջային նրբանցքէն կը դիմէ լճի քա-
ղաքը, հոն է որ աչքի առջեւ կը ծառանայ,
կ'երկարի կամուրջը:

Բայց հսկայ ձեռակերտը որ ծնաւ վե-
նետիկեան ձեռներէցութեամբ և զրամով
1844-1846 ի շրջանին, և որ իբրեւ
յետին պատնէշն եղաւ անոնց ճգնաժամա-
յին դիմադրութեան ընդդէմ Աւստրիոյ՝
մինակը չէ այլեւս լճակի կանաչ երեսին:

Երկայն և անվերջ ժապաւէնը՝ որ
կարծես լճին վրայ ծփացող քաղաքին
խարխիւն է ցամաքը նետուած՝ այլեւս
կրկին է: Նոր ժապաւէն մ'ալ կ'երկարի
անոր քովէն, որ մեկնելով ցամաքի ափե-
րէն՝ կ'երթայ կը զօղուի հինաւուրց քա-
ղաքին կարմիր զանգուածին:

***